

ทรรศนะของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อ้อมเดือน สมณี ◎ ดร.สุภาพร ชนะานันท์
ดร.สมญ ภู่คง ◎ ดร.สุศุภร์ จันประเสริฐ ◎ ปัทมา เกตุอ้อ

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ศึกษาความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาททางลัทธิของพระสงฆ์ไทย โดยใช้แบบสอบถามสำรวจความเห็นของคนไทยจำนวน 1,000 คน ในเขตภาคกลาง ผลการสำรวจพบว่าคนไทยในปัจจุบันส่วนใหญ่ในกลุ่มตัวอย่างยังคงเห็นว่าพระสงฆ์ไทยมีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ การลีบทอดพุทธศาสนา การพัฒนาการศึกษาด้านพุทธศาสนา การพัฒนาลัทธิและลัทธิอื่น การประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนไทยในลัทธิ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเห็นว่าพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทมากที่สุดด้านการให้การศึกษาและอบรมลัทธิสอนพระภิกษุ สามเณร และมีบทบาทน้อยที่สุดด้านการทำนายโชคชะตา นอกราชนีคุณไทยปัจจุบันเห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ไทยควรเริ่มตามลำดับความสำคัญดังนี้ 1) บทบาทด้านการเผยแพร่ศาสนา 2) บทบาทด้านการศึกษา 3) บทบาทด้านการพัฒนา 4) บทบาทด้านการลงเรื่องที่ และ 5) บทบาทด้านความเชื่อและพิธีกรรม

Abstract

This research studies contemporary Thai people's opinions concerning the social roles of Thai monks by using questionnaires collected from a sample of 1,000 Thai people residing in the central region of the country. The result of the study reveals that the majority of the Thai people from the samples collected still consider Thai monks to play important roles in the following areas: Continuing the legacy of Buddhism, developing Buddhist education, social development and environmental preservation, performing activities related to the beliefs of the members of their society, and performing religious rites. Contemporary Thai monks are considered to have most significant roles in the education of monks and novices, and least significant roles in fortune telling. Moreover, contemporary Thai people believe that Thai monks should have important roles in the following areas respectively: (1) The continuation of Buddhist teaching (2) Education (3) Developmental projects (4) Providing welfare and (5) Performing ceremonies and belief-related activities.

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประเจาติไทยและมีบทบาทในการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยมาช้านาน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนาคือ พระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้ให้กำเนิดศาสนาพุทธ พระธรรม หมายถึงหลักธรรมคำลั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงคัมภีรและลั่งสอน และพระสัมมา หมายถึง ผู้ดำเนินไว้ซึ่งพุทธศาสนาให้คงอยู่ ถาวรด้วยการปฏิบัติและเผยแพร่หลักธรรมคำลั่งสอนแก่คนทั่วไป

สังคมชาวพุทธหรือสังคมไทยในอดีตนั้น พระสัมมา มีบทบาทค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นในยามบ้านเมืองสงบ พระสัมมาถือได้ว่าเป็นผู้นำชุมชนที่มีผู้ให้การสนับสนุนอย่างมาก และในยามบ้านเมืองเกิดภาวะวิกฤต เช่น เกิดสงคราม พระสัมมาถือเป็นผู้นำชุมชนที่มีผู้ให้การสนับสนุนอย่างมาก แก่ทหารทั้งหลาย ดังนั้น ในประเทศไทยพระพุทธศาสนา และพระสัมมาจึงได้รับการทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่องสืบมา ซึ่งตามหลักพระวินัยได้มีการกำหนดหน้าที่ของพระสัมมาไว้อย่างชัดเจน คือ ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โดยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรม ดังพระพุทธawanที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย...พวกເຂົ້າຈົ່າກົດເຫັນເຫັນພວກເຮົາຈົ່າກົດເຫັນພວກເຮົາ...ພວກເຮົາຈົ່າກົດເຫັນເຫັນພວກເຮົາ...ພວກເຮົາຈົ່າກົດເຫັນພວກເຮົາ...” (พระราชวรมนี, 2530 : 4) จากพระพุทธawanดังกล่าว พระมหาประยุทธ์ ปญโญ (2513 : 60-1) กล่าวว่า พระสัมมา มีบทบาททั้งที่เกี่ยวกับตนเองและสังคมดังต่อไปนี้ บทบาทต่อตนเองและสังคมสัมมา คือ การมีหน้าที่ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมให้ถูกต้องเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเองและสถาบันสัมมา และบทบาทต่อสังคมคุณธรรม คือ ให้การศึกษา เผยแพร่และสังเคราะห์ ซึ่งพระราชวรมนี (2527 : 205-206) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของพระสัมมาในอดีตไว้ดังนี้ ๑) เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านสัมบูรณ์ชีวิตตามหลักธรรม ๒) เป็นสถานสังเคราะห์ ๓) เป็นสถาน

พยาบาล ที่แจกจ่ายบอกรยาและรักษาผู้ป่วยตามกฎมิรุขของคนสมัยนั้น ๔) เป็นที่พักเดินทาง ๕) เป็นลิมโตร ที่พบปะสังสรรค์ หย่อนใจให้ความรู้เพิ่มเติม ๖) เป็นสถานบันเทิง จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ ๗) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่ร่วบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ๘) เป็นที่ใกล้เกลี่ยข้อพิพากษา เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิต และครอบครัวของชาวบ้าน ๙) เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานต่าง ๆ หรือยืมไปใช้ได้ ๑๐) เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำหนดผู้ใหญ่จะเรียกกลุ่มบ้านมาประชุมกัน ๑๑) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องที่ผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงบทบาทของพระสัมมาในสังคมไทยไว้ เช่น ชวนะ ภากนันท์ (2527) สรุปถึงบทบาทของพระสัมมาที่ควรจะต้องมี คือ การลั่งสอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การกระทำตนเป็นตัวอย่างแห่งความดี การช่วยชาติประทัยดเครชชุกิจ ตามวิสัยของสัมมา การช่วยด้านการศึกษาอบรมบุตรธิดา การลงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชนและการเป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม หน้าที่ของพระสัมมาเป็นการแสดงว่าพระสัมมานั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ถ้าในยุคได้พระสัมมาปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวคลาดเคลื่อน ในยุคนั้นประชาชนก็จะขาดความนับถือ สังคมไม่เห็นคุณค่าทางพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาจะเสื่อมลง แต่ถ้าในยุคได้ที่พระสัมมาปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วน ในยุคนั้นพระสัมมาก็จะมีประชาชนนับถือมาก และพระพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองซึ่งทำให้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และมีมีประชาชนนับถือ ก็จะสร้างโบราณวัตถุและโบราณสถาน ดังนั้นพระสัมมาจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่สืบท่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และ กฤษฎา นันทเพชร (2540) เสนอบทบาทพระสัมมาต่อการพัฒนาสังคมไว้ ๕ ประการ คือ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ ได้แก่

การนำหลักธรรมมาขัดเกลาจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้ดีขึ้น บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา บทบาทด้านการเผยแพร่ ได้แก่ การศึกษาธรรมะและนำไปเผยแพร่ให้ประชาชนได้รู้ตาม บทบาทด้านให้การศึกษา ได้แก่ การสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้เยาวชนและประชาชน และบทบาทด้านลังຄลส์เคราะห์ ได้แก่ การช่วยเหลือทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แก่พุทธศาสนิกชน ภัทรพร ลิริกัญจน (2535 : 2) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไทยว่าสืบเนื่องมาจากการที่พระสงฆ์ไทยล้วนใหญ่มีได้แยกตัวออกไปอยู่โดยเดียวห่างจากชุมชนพระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาจอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อีดีจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมีได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการลั่งสอนศาสนาธรรมและการปฏิบัติธรรมเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านวัตถุ การพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการเป็นผู้นำของชุมชน พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณปการกล่อมเกลาผู้คนให้รู้จักบานบุญคุณไทยและเป็นคนดีของลังຄม และ ทินพันธุ์นาคตตะ (2529 : 5) กล่าวว่าพระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาที่อยู่คู่กับลังຄมไทยมาตลอด และมีอิทธิพลต่อการกระตุนหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในทางลังຄมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างมาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่งตั้งแต่อีดีจนถึงปัจจุบัน จะเห็นว่าพระสงฆ์มีความลัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีบทบาทสำคัญในการแนะนำซึ่งแนะนำทางการดำเนินชีวิตของชาวไทยเป็นล้วนใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรมคุณธรรม จริยธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่อื้ออำนวยในการปฏิบัติกรรมทางศาสนาแล้ว

ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไม่ได้ให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อประโยชน์สุขของพุทธศาสนิกชน

ถ้ามองถึงบทบาทของพระสงฆ์กับลังຄมไทย จะเห็นว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นได้มีบทบาทในลังຄมมาตั้งแต่อีดี โดยอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานสวัสดิการลังຄมที่ส่งเสริมคุณภาพจิตใจ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมและทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการเน้นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น พระพุทธศาสนา กับงานลังຄมส์เคราะห์ พระพุทธศาสนา กับการแก้ไขถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญของลังຄม และได้ทำหน้าที่ในการลีบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ จนถึงปัจจุบัน ทุกวันนี้พระสงฆ์ไม่ได้ทำเฉพาะหน้าที่ในการลีบทอดและเผยแพร่พระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังได้ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือสังเคราะห์ลังຄมในด้านต่าง ๆ ด้วย ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องปรับเปลี่ยนและเพิ่มบทบาทให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ลังຄม วัฒนธรรมและการเมือง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางลังຄม พระสงฆ์ย่อมได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงต้องปรับบทบาทหน้าที่ของตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อการสังเคราะห์ทางด้านจิตใจแก่ประชาชนจะได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และพระพุทธศาสนาจะได้อยู่คู่กับลังຄมไทยตลอดไปและถือว่าเป็นการช่วยเหลือลังຄมด้วย แต่ทว่าหน้าที่ในการลงเคราะห์ประชาชนและลังຄมทางด้านจิตใจนั้นเป็นหน้าที่ที่พระสงฆ์จะทำด้วยความสมัครใจและความเสียสละ พระสงฆ์รูปใดจะทำหน้าที่นี้หรือไม่ทำก็ได้เนื่องจากมีได้เป็นการกระทำผิดวินัยแต่อย่างใด แต่ปัจจุบันในภาระนี้ที่โลกได้เกิดเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง ลังຄม วัฒนธรรม ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อส่วนต่าง ๆ ในลังຄมรวมทั้งพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ ด้วยโดยเฉพาะเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ อีกทั้งวัดและพระสงฆ์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางทาง

ลังคมเหมือนในอดีต พระสงฆ์ไม่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้นำทางจิตใจและทางลังคมเหมือนที่ผ่านมา ประชาชนมาวัดตามเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ มากกว่าเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะหรือต้องการความสงบทางจิตใจ ทำให้บทบาทหน้าที่บางอย่างของพระสงฆ์หายไป เช่น บทบาทด้านสุขภาพเนื่องจากมีองค์กรอื่น เช่น องค์กรภาครัฐ เป็นผู้ปฏิบัติแทนนอกจากนี้พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ ขึ้น เช่น บทบาทหน้าที่ด้านการบริหารคณะลงกรณ์ บทบาทหน้าที่ด้านวิชาการ บทบาทหน้าที่ด้านลิ่งแวดล้อม บทบาทหน้าที่ทำการเมือง บทบาทหน้าที่ในการพัฒนาลังคม เป็นต้น บทบาทหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งบางบทบาทหน้าที่อาจเป็นบทบาทที่ลังคมอาจเห็นว่าไม่ควรเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ หรือบางบทบาทหน้าที่ที่เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์แต่เดิมได้มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางต่าง ๆ อย่างชัดเจน

ในอดีตราว 10 ปี ที่ผ่านมานั้น มีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยในหลายประเด็น ซึ่งสามารถสรุปและทำให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ได้อย่างน่าสนใจ 4 ประเด็น ดังนี้

1. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม

จากการศึกษาพบว่ามีงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่ได้มีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ตามทรัพยากรของประชาชนในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมในด้านต่าง ๆ ดังที่ เริงฤทธิ์ พลนานมอินทร์ (2540) ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาทั้ง 3 ด้าน ดังนี้ 1) การพัฒนาด้านวัฒนธรรม พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นสำคัญ ได้แก่ จัดสร้างห้องน้ำ ห้องล้วนและถังเก็บน้ำฝนเพื่อการจัดการด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม

เพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลทุกวัยทุกระดับ การอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัดและสร้างศาลา การเปรียญเพื่อสาธารณะปุกการ ส่วนของวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาชนในตำบลและหมู่บ้าน 2) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์ รักษาศีลพอ ๆ กับการแสดงพระธรรมเทศนา ในวันพระ อบรมโดยใช้คำคม อุทาหรณ์และสุภาษิต ประกอบด้วยโภกาลสันควร์ จากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนใหญ่ รวมทั้งแนะนำและซักชวนให้ลด ละ เลิกอบายุข้อด้วย และ 3) การพัฒนาด้านลังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้กระทำการดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำางานแก่คณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อสร้างความสามัคคีและความสุขในชุมชน พระโลภณ โลภณ (2544) ศึกษาวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนา กับการพัฒนาลังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาลังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด ผลการศึกษาเอกสารพบว่า หลักคำสอนในการพัฒนาลังคม ครอบคลุมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและลังคม โดยเน้นที่บุคคล ถ้าบุคคลพัฒนาครอบครัวแล้วลังคมก็จะพัฒนาด้วยการไม่ทำบางทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้่องใจ โดยมีภูมิปัญญาและกรรมเป็นตัวกำหนด ส่วนบทบาทการพัฒนาลังคมของพระภิกษุที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการส่งเสริมให้ประชาชน สำหรับวัฒนธรรมญี่ปุ่นและภูมิภาคต่าง ๆ เอื้อต่อการพัฒนาลังคมยกเว้นภูมิภาคทางศึกษาธิการ บางข้อที่ให้สร้างวัดได้เมื่อมีที่เมืองกว่า 6 ไร่ ผลการลัมภะญี่ปุ่นพบว่า การพัฒนาลังคมของเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะตำบลมีส่วนที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ เจ้าคณะแขวงมีการพัฒนาด้านการศึกษาที่สูงกว่า มีความรับผิดชอบและลั่งเลริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรมากกว่า

เจ้าคณะตำบล ส่วนสิ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ การนำหลักคำสอนมาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาจิตใจของตนเองและสอนพุทธศาสนาให้ทั่วๆ รักษาศีลและเจริญความมีน้อยมาก พระมหาธีรรัตน์ ธีรอมโน (โสมเกษตรินทร์) (2543) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ สืบสุคคลในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกราชบัณฑิตให้กับประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 200 รูป พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกราชบัณฑิตเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลางและภูมิหลังของพระภิกษุพระสงฆ์ที่แตกต่างกันมีบทบาทในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกราชบัณฑิตเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน พิศิญญา บุญไชย และทรงคุณ จันทร์ (2540) ศึกษาเรื่องศาสนาพุทธ สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในลังคมอีสาน ศึกษาพระสงฆ์ในภาคอีสาน พบว่า บทบาทหลักของพระสงฆ์ต่อภาคอีสาน คือ สั่งสอนเผยแพร่หลักธรรมแก่ประชาชนและมีบทบาทอื่น ๆ ได้แก่ บทบาทด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ บทบาทด้านลังคม บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านลุขภาพอนามัยและบทบาทด้านลิ่งแวดล้อม วิถีรุริย์ กลิ่นผล (2541) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาลังคมภาคตะวันออก พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาลังคมภาคตะวันออกด้านลิ่งแวดล้อมการศึกษา ด้านลิ่งแวดล้อมคุณธรรมจริยธรรม ด้านลิ่งแวดล้อมการศึกษา ตามระบบประชาธิบัติโดยอันมีพระมหาภักดิรัตน์เป็นประธาน ด้านลิ่งแวดล้อมการประกอบลัมมาซีพและด้านลิ่งแวดล้อมและรักษาสุขภาพอนามัยได้มากยิ่งขึ้นและบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาลังคมภาคตะวันออก แตกต่างกันในด้านลิ่งแวดล้อมการประกอบตามระบบประชาธิบัติโดยอันมีพระมหาภักดิรัตน์เป็นประธานตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้นำท้องถิ่นและผู้บริหารการศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < .05$) อริธรรม ดีระดوم (2526) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์

มหาayanในการพัฒนาลังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์จันนิกายและอนันนิกายในภาคกลางของประเทศไทย พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่แน่ใจว่าตนควรมีบทบาทในการพัฒนาลังคมหรือไม่ พระสงฆ์มหายานมีกิจกรรมด้านการพัฒนาจริยธรรม การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาสวัสดิการลังคม และอาชีพน้อย พินิจ ลาภธนาณัท (2539) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท พบว่าบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์มี 3 อย่าง คือ 1) บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำช้าบ้านเข้ามาทำกิจกรรมของพระสงฆ์โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการพัฒนาต่าง ๆ มาดำเนินการและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมบริการหรือ 2) บทบาทผู้ประสาน โดยกิจกรรมและโครงการของพระสงฆ์นักพัฒนามักดำเนินการโดยพยาบาลชักนำความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม 3) บทบาทเป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้านโดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ ทั้งในด้านการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมกันรับผิดชอบติดตามผลงานพัฒนา พระมหาวิสมมัญญา ทุยไธสงค์ (2544) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการลิ่งแวดล้อมคุณธรรมชุมชน เพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : กลุ่มลี้จะ ออมทรัพย์ จังหวัดตราด พบว่า กลุ่มลี้จะออมทรัพย์เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาของชุมชนจึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการลิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ด้วยการลิ่งแวดล้อมกิจกรรมกลุ่มลี้จะออมทรัพย์เพื่อสร้างทุนชุมชนและลิ่งแวดล้อมการให้เชื้อใจกันและกันของสมาชิกในชุมชนมานาน ใชยธีรนุวัฒน์ แคลคูล (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า พุทธศาสนาในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตน ทำวิปัสสนา

กรรมฐาน การอบรมลั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนา การอบรมลั่งสอนจริยธรรม แนวทางดำเนินชีวิตที่ดีงาม การอบรมลั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร การแต่งหนังสือและทำรากฐานค่าสอน การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร การลงเคราะห์ประชาชน และพระสงฆ์ไม่ควรทำบบทบาทในการทำนายโชคชะตาและให้โชคแก่ประชาชน ส่วนการปลูกเลกวัตถุมงคลลั้นพุทธศาสนาสิกขานางส่วนในภาคใต้เห็นว่าเป็นบทบาทของพระสงฆ์ เพราะถือว่าจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน คุ้มครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้า และ อนุศิษษ์สมฤทธิ์ (2542) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอขอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่ช่วยลังคอมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยการเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่า ให้ความรู้แก่ลังคอมสร้างทัศนคติแก่ชุมชนให้เห็นความสำคัญของป่าไม้

จากการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนหรือลังคอมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบทบาทตามภารกิจของคณะสงฆ์ คือ งานบุคลิกภาพของคณะสงฆ์ งานศาสนศึกษา งานศึกษาสังเคราะห์ งานเผยแพร่ศาสนาธรรม งานสาธารณูปการ และงานสาธารณูปการ ซึ่งการแลงบทบาทดังกล่าวของพระสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนหรือพัฒนาชุมชนและลังคอมให้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นลังคอมที่ดำเนินไปตามวิถีทางที่ดีงามโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการชี้แนะและให้ความช่วยเหลือประชาชนตามสมควร

2. การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครู

พระ

จากการศึกษาพบว่ามีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการให้

การศึกษาแก่เด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไปหรือที่เรียกว่าครูพุทธที่ช่วยเหลือลังคอมในด้านการศึกษาหลากหลายรูปแบบดังที่ ประสาน ลุขะกเม (2542) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการจัดค่ายคุณธรรมอบรมเยาวชน มีการตั้งเงื่อนไข วางแผนทางให้ปฏิบัติเพื่อขัด格เจ้า ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเยาวชนให้เหมาะสม สร้างอุดมการณ์ กำหนดให้เยาวชนเป็นผู้นำทางศีลธรรม จริยธรรมทางลังคอม อย่างไรก็ตาม ในการสร้างบทบาทกิจกรรมทางศาสนานั้น พระสงฆ์ต้องประยุกต์กิจกรรม ตามที่ สมคิด เหลาฉลาด (2542) ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า พระสงฆ์ต้องปรับปรุงกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของลังคอม พระสงฆ์สามารถนำคำสอนมาประยุกต์กับผู้คนได้ทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ขณะเดียวกันพระสงฆ์ต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง ไม่พึงเพ้อไปกับลังคอมผู้บริโภคให้เหมาะสมกับความเป็นพระ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พิชัย ภากทอง (2544) สรุปได้ว่า ลังคอมได้ให้ความสำคัญกับพระสงฆ์ ให้ความเคารพยิ่งใหญ่ มีความเลื่อมใสศรัทธา เมื่อพระสงฆ์เผยแพร่พระธรรมความรู้ย้อมทำให้ชาวบ้าน ผู้คนทั่วไปตั้งใจรับฟังความรู้พร้อมที่จะนำไปปฏิบัติ นอกจากช่วยเหลือลังคอมแล้วพระสงฆ์ยังช่วยเหลือโรงเรียนได้ในอีกบทบาทหนึ่งด้วย เช่น ชุมชน แม่ลำเจียง (2537) ได้ศึกษาว่า บทบาทพระสงฆ์สามารถช่วยเหลือครูในการอบรมลั่งสอนนักเรียนเกี่ยวกับจริยธรรมได้อีกแนวทางหนึ่ง เพราะบางโรงเรียนขาดผู้เชี่ยวชาญในเรื่องความรู้เกี่ยวกับธรรมะซึ่งต้องอาศัยผู้สอนที่มีความรู้อย่างลึกซึ้งด้วยแล้ว จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จริยธรรมของนักเรียน ในการช่วยเหลือโรงเรียนดังกล่าวพระสงฆ์นั้นสามารถให้ความช่วยเหลือได้หลายช่องทาง ดัง สมบัติ สกุลพรรณ์ (2542) กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ที่จะช่วยเหลือลังคอมและโรงเรียนนั้นมีทั้งทางการและไม่เป็นทางการ เช่น พระสงฆ์ไปเยี่ยมเยียนบ้านผู้ปกครองนักเรียน พระสงฆ์เข้าร่วมกับชุมชนพัฒนา

หมู่บ้าน เป็นต้น ในการพัฒนานั้น ผู้รับการพัฒนาต้องได้รับการฝึกทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ พระพิรุณ วุฒิธรรม (2545) กล่าวว่า การพัฒนาศีลธรรม จริยธรรมนั้น ผู้เรียนหรือผู้ที่ได้รับการฝึก ต้องปฏิบัติตามเกิดทักษะเบยชิน เป็นนิสัยที่ดี เปลี่ยนจากมโนทุจริตไปสู่ความเป็นมโนสุจริต เป็นการพัฒนาให้จิตเกิดสมารถ มีความรอบคอบเยือกเย็น เกิดพุทธิกรรมทางปัญญา เจริญปัญญาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ปัญญาขั้นสูง รู้แจ้งเห็นจริงตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาจริยธรรม ทั้งกายและใจดังกล่าว ต้องจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย การจัดบทบาทให้เหมาะสมกับวัยผู้เรียนย่อมจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีได้ เมื่อพัฒนาทั้งกายและใจได้ดีแล้วย่อมทำให้เกิดการปฏิบัติที่ดีดังที่ กัณฑิพย์ ชลวิสุทธิ์ (2546) กล่าวว่า เมื่อผู้เรียนมีการปฏิบัติที่ดี เกิดจริยธรรม ทำให้เกิดสมารถ จิตนำไปสู่จัดพุทธิกรรมที่ Lewทั้งหลาย ได้แก่ การกำจัดการปล้นข่ามัตกรรม ขโมย ข่มขืน โกรก เสพยาน้ำ อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนของครูพระย่อมมีลิ่งที่ต้องแก้ไขพัฒนา กันอยู่บ้าง ผ้าสุก ศรีโพธิ์เจริญ (2538) ได้ศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสรุปได้ว่า ครูพระบางรูปยังขาดความรู้เกี่ยวกับการใช้สื่อการสอน การวัดและประเมินผล การจัดกิจกรรม ดังนั้น ครูพี่เลี้ยงจึงต้องมีบทบาทช่วยเหลือครูพระเหล่านี้ด้วย นอกจากนี้ รอบ รักษาพรหมณ (2534) บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ พระสงฆ์ที่มีภูมิลักษณ์อยู่ในสุขากิบາลและส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย อายุตั้งแต่ 16 พรรษาขึ้นไป วุฒิทางการศึกษาสามัญ ป. 4 วุฒิการศึกษาทางสังฆลัทธิ์ส่วนใหญ่ จบนักธรรมเอกและส่วนใหญ่ต้องทำงานหน้างานอาชีวสัมภาระ 6 ด้าน เรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การให้การศึกษาและกิจกรรมทาง

พระพุทธศาสนา การให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป การจัดการศึกษาด้วยการจัดห้องสมุดและที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดสอนวิชาชีพ การให้การศึกษาแก่เด็กนักเรียน ก่อนวัยเรียนและนักเรียนในโรงเรียนและการจัดการศึกษานอกโรงเรียนลายสามัญศึกษา โดยค่าเฉลี่ยของระดับกิจกรรมตั้งกล่าวอยู่ในระดับปานกลาง

จากการวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์มีทั้งรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ใน การช่วยเหลือโรงเรียนให้ความรู้แก่นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติตามเกิดพุทธิกรรมดีที่พึงประสงค์ในตัวนักเรียน อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ อาจมีปัญหาอยู่บ้าง แต่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีในอันที่จะส่งผลลัพธ์ดี นั้นย่อมหมายรวมไปถึงประเทศชาติที่จะมีประกาศที่มีจิตสำนึก มีคุณธรรม จริยธรรมและสร้างไว้ซึ่งคุณงามความดีนั่นเอง

3. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในอนาคต

งานวิจัยที่มีการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในอนาคตตามความคิดเห็นของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ นั้นมีผู้ศึกษาไว้หลากหลายเรื่องด้วยกันโดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับความคาดหวังต่อบบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรจะมีในอนาคต ดังที่ พระมหาสุก อุทิโพ (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ศตวรรษหน้า (2541-2560) โดยใช้เทคนิคเดลฟายชีส์เป็นเทคนิคที่มีการระดมความคิดเห็นที่หลากหลายและกว้างขวางจากพระสงฆ์จำนวน 10 รูป และมีรา华ลจำนวน 23 ท่านทั่วประเทศ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญอย่างลึกซึ้งต่อสภาพลังคมไทยในอนาคตและวงการพระสงฆ์ไทย ผลจากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ไทยใน 2 ศตวรรษหน้าควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกัน คือ 1) บทบาทต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แทรกฉัน

2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้ส่งบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดให้มีความหลากหลายมากขึ้น และ 3) บทบาทต่อลังค์ ได้แก่ การเรียนรู้วิชาการทางโลก ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน ลงเคราะห์ คนในชุมชน ประสานงานกลุ่มต่าง ๆ ล่งเริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ พร้อมกันนี้ยังได้ก่อสร้างบ้านที่เหมาะสมของพระสงฆ์ต่อลังค์ในไทยใน 2 ทศวรรษหน้า โดยพิจารณาจากเงนที่ความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและบทบาทของนักพัฒนา พบว่า พระสงฆ์ควรเรียนรู้และวิจัยลังค์โดยแสวงหาความรู้ในวิชาการทางโลก สร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและชุมชน ปลูกจิตสำนึกและสอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับทั้งในและนอกวัด ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชน รวมทั้งการให้การศึกษาในวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของคนในชุมชน พระสมนึก อนันตธรรมวงศ์ (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาลังค์ไทยในอนาคตตามที่รรศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อให้เกิดการเกื้อกูลต่อการพัฒนาลังค์ไทยในอนาคต โดยศึกษาทั้งจากข้อมูลปัจจุบันภูมิและทุติยภูมิ กล่าวคือ การรวบรวมเอกสารและสัมภาษณ์พระผู้นำทางด้านวิชาการจำนวน 15 รูป ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์เกือบกู่ลต่อลังค์ไทยนั้น พระผู้นำทางด้านวิชาการทุกท่านเห็นตรงกันว่าในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ได้เกื้อกูลต่อสังคมไทยอยู่แต่สำหรับอนาคตนั้นยังจะต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่าง ๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาของสงฆ์และพัฒนาบุคลากรทางศาสนา สำหรับพระราชนักปัญญาติดตนและสงฆ์ที่ใช้ปัจจุบัน ความเห็นที่หลากหลายกันออกไป แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับการพัฒนา

แต่ว่าต้องปรับปรุงในส่วนขององค์กรต่าง ๆ ของสถาบัน เช่น องค์กรการศาสนาศึกษา องค์กรการเผยแพร่ องค์กรการปกครอง องค์กรสาธารณูปการและองค์กรสาธารณูปการและองค์กรสาธารณูปการ ลงเคราะห์

จากที่กล่าวมานะจะเห็นได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นแตกต่างไปจากบทบาทของพระสงฆ์ในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากชีวิตของพระสงฆ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับลังค์มากขึ้นและเป็นส่วนหนึ่งของลังค์มากขึ้น ส่วนแนวโน้มในอนาคตนั้นเนื่องจากสภาพของลังค์ที่คนส่วนใหญ่มีความทุกข์ทางใจมากขึ้น เกิดความตึงเครียดมากขึ้น เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจากสภาวะการณ์เช่นนี้ทำให้ประชาชนผู้ซึ่งประสบภัยปัญหาต่างมีความต้องการทางออกที่ถูกต้องดีงาม ทำให้เกิดการคาดหวังในบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรเป็นหรือพึงกระทำในฐานผู้ที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและบทบาทที่สำคัญต่อชุมชนและลังค์มากขึ้น

4. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์โดยเน้นกรณีศึกษาพระสงฆ์เพียงรูปเดียว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทย ส่วนหนึ่งที่มีผู้ทำการศึกษาไว้จะเป็นลักษณะของการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในชุมชนหรือลังค์ ดังเช่น พระมหาบุญเกิด มะพารามย์ (2544) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พุทธศาสนาในไทย กรณีศึกษา : บทบาทหลวงพ่อเม้า อิสสิโร วัดป่าเลไลย และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนบทของหลวงพ่อเม้า อิสสิโร ท่านได้นำหลักพุทธธรรมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชนตามวิถีชีวิตของท้องถิ่น การพัฒนาและการบริหารชุมชนของหลวงพ่อเม้า ท่านได้เน้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติการ วิธีการ

ทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้านโดยยึดหลักธรรมชาติของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ท่านได้ใช้หลักพุทธธรรมนำการพัฒนาสู่สาธารณะช่วยแก้ปัญหาและลดปัญหาในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง หลวงพ่อเม้า อิสลิโตร มีความเข้าใจและมีประสบการณ์ชีวิตเป็นพื้นฐานเข้าใจในเรื่องการพึ่งตนเองด้วยปัจจัย 4 มีที่อยู่อาศัย เป็นต้น ท่านจึงทำงานเชิงรุกมากกว่าดั้งรับโดยไม่รอให้ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นก่อนแล้วมาตามแก้ไขกันทีหลัง ความพยายามในการแก้ไขปัญหาด้วยความรู้ความเข้าใจตามสภาพความจริงจึงทำให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และได้พัฒนาตนเองไปพร้อม ๆ กัน ในฐานะที่ท่านเป็นพระภิกษุ นักคิด นักวิเคราะห์ นักพัฒนาและนักปฏิบัติการด้วยความเลี่ยงลະอดทน จริงใจและมีความเชื่อมั่นในตนเอง จึงเป็นมูลเหตุ นำท่านไปสู่การจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น โครงการสร้างชลประทานขนาดกลางประจำตำบล ซึ่งใช้เวลาสร้างถึง 40 กว่าปี การสร้างทางคุณตามไปสู่หมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น โครงการที่ท่านนั้นประสบผลสำเร็จอย่างน่าพอใจ ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ดูแลองค์กรตามหลักพุทธธรรมคือ การพัฒนาจิตวิญญาณชาวชุมชนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบนั้นท่านก็ได้ปฏิบัติภาระหน้าที่ด้วยสติปัญญา ความเลี่ยงลະอดทน ตามคักกยภาพของท่าน เพื่อนำชาวชุมชนและลังคมไปสู่สันติสุข จำนวนคือ ร่วมยึน (2540) ศึกษา วิจัยเรื่อง บทบาทของพระภูมิวิทยาค默 (หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ) กับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอต่างๆ ที่มีความต่างกัน ท่านได้ศึกษาและวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า พระภูมิวิทยาค默 (หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ) เป็นพระสังฆ์ที่เกิดในครอบครัวยากจนมีวิถีชีวิตที่สม lokale ง่าย ครอบตัวโสดจนเข้าถึงสู่ สมณเพศ ลังกัดคณะสังฆ์ฝ่ายมหานิกาย ยึดถือธุดงค์วัตร เป็นเครื่องขัดเกลาภิเลส เป็นพระสังฆ์นักปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานด้วยการพิจารณาธรรมานุสติ คือการพิจารณาความตายทุกผลหมายใจเข้าออก ทุกแห่งที่ท่านธุดงค์ผ่านและ

จำพรรษา ท่านจะพัฒนาทั้งด้านจิตใจและด้านวัตถุควบคู่กันไป ครั้นกลับมารับตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ได้ดำรงตนในเพศสมณะที่เจริญด้วยปฏิปิทักษิลาจารวัตรอันงดงามอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด มีบุคลิกอันเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวคือ การนั่งย่อง ๆ พุดๆ-มึง ลุบบุหรี่มวนโต วัดปฏิบัติในแต่ละวันเมื่อเลร์จากกิจของสังฆ์แล้วจะต้อนรับญาติโยมจากทั่วสารทิศ ที่มาบริจาคทานทุกวันอย่างน้อยวันละ 10,000 บาท ความเป็นพระสังฆ์ผู้ทรงคุณธรรมที่ประชาชนมีความเชื่อในวัตถุประสงค์และปฏิบัติ ดังนั้น สื่อมวลชนทุกแขนงจึงสนใจและได้นำเสนอข่าวอย่างต่อเนื่องมาตลอดจึงทำให้ท่านเป็นที่รู้จักและเลื่อง名เสียงดีของพระราชนม์และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นพระราชาคณะชั้นราชาที่ “พระราชาวิทยาค默” เมื่อในวโรกาสที่ครองราชย์ครบ 50 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2539 บทบาทการพัฒนาชุมชนในเขตอำเภอต่างๆ ที่มีความต่างกัน ท่านได้ศึกษาและวิเคราะห์ ผลการพัฒนาทางด้านวัตถุ ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ กล่าวคือ ทางด้านจิตใจ ท่านได้อบรมลั่งสอนให้ประชาชนเข้าถึงคุณธรรมความดีงาม หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้หรือจำได้ การสอนจะเป็นลักษณะการพูดคุยกันธรรมดาง่ายต่อการเข้าใจ ส่วนการพัฒนาทางด้านวัตถุ ท่านได้บริจาคมทรัพย์เป็นจำนวนมากที่ได้มาจากการบริจาคของญาติโยมเพื่อพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข ศาสนา และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ โดยเฉพาะการสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลมีมากกว่าด้านอื่น ๆ คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า 450,000,000 บาทเพื่อท่านพิจารณาว่ามีประโยชน์ต่อสาธารณะขนาดที่สุด ประชาชนทั่วไปจึงชื่นชมศรัทธาร่วมบริจาคกับท่านเพื่อเห็นว่าการพัฒนาของท่านสอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ตรงความต้องการของประชาชน มีผลให้อำเภอด้านขุนทดมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วประเทศ

พระมหาปัญญา สุขวงศ์ (2541) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาลังค์ค์ ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลยานโน) ผลการศึกษาพบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกือก尢ลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาลังค์ค์ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกคล้อง การศึกษาและการศึกษาสังเคราะห์ การเผยแพร่ สาธารณูปการและสาธารณสุขสังเคราะห์ การพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำบุญบำรุงลิ้งแวดล้อม และแก้ปัญหามลภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของลังค์ค์โดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาลังค์ค์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้ ๑) โดยตรง ได้แก่ ด้านการปกคล้อง ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดระบบการปกคล้องและวางแผนเมืองการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญแก่พระภิกษุสามเณรในลังกัดทุกสูป ด้านการศึกษาและการศึกษาสังเคราะห์ ท่านให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานทางการศึกษาโดยจัดสร้างสถานศึกษา จัดให้มีการศึกษาทั้งในและนอกระบบแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยทั่วไปทั้งแผนกธรรมและบาลี แผนกสามัญ และอาชีพ และจัดให้ทุนการศึกษาแก่ผู้ชัดสน ด้านการเผยแพร่ ท่านได้บรรยายธรรม และส่งธรรม ปัจจุกถาวรธรรม แบบไม่มีวันหยุดอึกทั้งยังได้จัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ เทปธรรมะเผยแพร่แก่ผู้สนใจและระหว่างที่อุบัติได้พูดคุยสนทนา เป็นการส่วนตัวที่ท่านเรียกชื่อว่าแบบธรรมานันต์เตี้ยและวิธีการอื่น ๆ ตลอดเวลา ด้านสาธารณูปการและสาธารณสุขสังเคราะห์ ท่านได้จัดให้มีการก่อสร้างลิ้งสำหรับความลัดวงจรแก่ประชาชน เช่น สถานีอนามัย ห้องประชุม อาคารเอนกประสงค์ โรงฝึกอาชีพ ชุมเปอร์มาร์เก็ต ถนนและสาธารณูปโภคที่ต้องการที่จะใช้ประโยชน์อย่างสูง อย่างเช่น ด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของลังค์ค์ทั้งถิ่นโดยสร้างพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมโบราณวัตถุและด้านการทำบุญบำรุงลิ้งแวดล้อมและแก้ปัญหามลภาวะ โดยลักษณะการขยายตัว

ของรายงานอุตสาหกรรม จัดบริเวณวัดให้มีต้นไม้ร่วมรืนปลูกสวนสมุนไพรจนเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ รณรงค์การเลิกสูบบุหรี่ ให้วัดและบ้านปราศจากขยะและมลพิษต่าง ๆ ๒) โดยอ้อม ได้แก่ ด้านการศึกษาและการศึกษาสังเคราะห์ ได้ให้ประชาชนในลังค์ค์ได้มีโอกาสทางการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเองและลังค์ค์ ด้านการเผยแพร่ ประชาชนได้รับการอบรมให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในลังค์ค์อย่างมีความสุข ด้านสาธารณูปการและสาธารณสุขสังเคราะห์ ให้มีสถานที่ราชการ เช่น สถานีอนามัย ที่ทำการศึกษาอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนและอื่น ๆ ทำให้ประชาชนในลังค์ค์ได้รับบริการและใช้ประโยชน์ได้สะดวกรวดเร็ว ด้านการพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีกิจกรรมที่ส่งเสริมวัฒนธรรมตลอดจนการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่าง ๆ เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าของประชาชนทั่วไปในด้านศิลปวัฒนธรรม และด้านการทำบุญบำรุงลิ้งแวดล้อมและแก้ปัญหามลภาวะ จัดบริเวณวัดและที่โกลล์เคียงให้สะอาด เป็นแบบอย่างที่ดีของวัดและประชาชนทั่วไป วัดและบ้านร่วมรื่นปราศจากมลพิษและเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ และ กัททroph สิริกาญจน์ (2535) ศึกษาเรื่องหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : กรณีศึกษาบทบาทพระคำเขียนสุวรรณ ใน การพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ตามพุทธบัญญัติพระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติธรรมและช่วยเหลือชาวบ้านทั่วไปให้พัฒนาทุกๆ ตามความเหมาะสมตามความสามารถ แต่ในปัจจุบันลังค์ค์มีความซับซ้อนและมีคนมากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ มีมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือชุมชนอย่างใกล้ชิดกว่าแต่ก่อนและเป็นผู้แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้านเพื่อความสุขและความสามัคคีและมีความสำนึกรับผิดชอบในชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งดังที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์แต่ละรูปจะมี

ทั้งบุปผาที่เหมือนกันและบุปผาที่แตกต่างกัน ซึ่งบุปผาที่เหมือนกันส่วนใหญ่จะเป็นบุปผาหลักที่ลังค์ทัวไปเข้าใจและรับทราบเช่นเดียวกันว่าเป็นบุปผาที่พระองค์ทรงพึงปฏิบัติในการครองสัมภพศ เช่น มีบุปผาหน้าที่ในการช่วยเหลือสังเคราะห์ชุมชน บุปผาทในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนบุปผาทการอบรมประชาชนให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา บุปผาทในการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น แต่ทั้งนี้ในบุปผาทที่มีความแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะส่วนตัวของพระองค์แต่ละรูป อาทิ ความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ บุคลิกลักษณะ ตลอดทั้งการอยู่ในบุปผาทของชุมชนที่แตกต่างกันที่เอื้อต่อการแสดงบุปผาทด้านต่าง ๆ ของพระองค์

เมื่อกลับมาพิจารณาภารกิจการณ์ที่โลกได้เกิดเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็วในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง ลังค์ วัฒนธรรม ก็พบว่าล้วนส่งผลต่อส่วนต่าง ๆ ในลังค์รวมทั้งพุทธศาสนาและสถาบันสังคมด้วย โดยเฉพาะเกิดการเปลี่ยนแปลงบุปผาทหน้าที่ของพระองค์ อีกทั้งวัดและพระองค์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางทางลังค์เหมือนในอดีต พระองค์ไม่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้นำทางจิตใจและทางลังค์เหมือนที่ผ่านมา ประชาชนมาวัดตามเทศา ประเพณีต่าง ๆ มากกว่าเข้ารับเพื่อศึกษาธรรมะหรือต้องการความสงบทางจิตใจ ทำให้บุปผาทหน้าที่บางอย่างของพระองค์ขาดหายไป เช่น บุปผาทด้านลุขภาพเนื่องจากมีองค์กรอื่น เช่น องค์กรภาครัฐ เป็นผู้ปฏิบัติแทน นอกจากนี้พระองค์มีบุปผาทหน้าที่ใหม่ ๆ ขึ้น เช่น บุปผาทหน้าที่ด้านการบริหารคุณลักษณะ บุปผาทหน้าที่ด้านวิชาการ บุปผาทหน้าด้านสิ่งแวดล้อม บุปผาทหน้าที่ทางการเมือง บุปผาทหน้าที่ในการพัฒนาลังค์ เป็นต้น ซึ่งบุปผาทหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก บางบุปผาทหน้าที่อาจเป็นบุปผาทที่ลังค์อาจเห็นว่าไม่ควรเป็นหน้าที่ของพระองค์หรือบางบุปผาทหน้าที่ที่เป็นหน้าที่ของพระองค์แต่เดิมได้มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางต่าง ๆ

อย่างชัดเจน ดังจะเห็นจากงานวิจัยเรื่องความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบุปผาทของพระองค์ไทย ของ ผศ. ดร. อ้อมเดือน ลดมณีและคณะ ซึ่งทำการสำรวจระดับความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบุปผาทในด้านต่าง ๆ ของพระองค์ จากการกลุ่มตัวอย่างที่มีความแตกต่างกันทางเพศ อายุ อาชีพ การศึกษาและการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา จำนวน 1,000 คน จาก 5 จังหวัดในเขตภาคกลาง และงให้เห็นว่า ความคิดเห็นของคนไทยและบุปผาทของพระองค์มีบางส่วนที่สอดคล้องกับงานวิจัยในอดีต แต่ก็มีบางส่วนที่แสดงความคิดเห็นแตกต่างกันไป โดยคนส่วนใหญ่ยังเห็นว่าพระองค์ไทยในปัจจุบันมีบุปผาทมากที่สุดในเรื่องการอบรมลั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร รองลงมาเป็นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและลิ่งแวดล้อม การแต่งหนังสือ ตำรา ทางพุทธศาสนา การพัฒนาลังค์ เช่น เลี้ยงเด็กพิการ ล่งเสริมอาชีพและความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น การปลูกเลกวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง การสอนประชาชนในการฝึกปฏิบัติวัปสนากรรมฐาน การอบรมลั่งสอนจริยธรรมและแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงามถูกต้อง เช่น การเทคโนโลยีการบรรยายธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน การอบรมตน-ทำวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลักและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญบ้าน เจมป้าย เป็นต้น และงให้เห็นว่า ความคิดเห็นของคนไทยโดยรวมต่อบุปผาทของพระองค์โดยเฉพาะบุปผาทในส่วนที่เป็นกิจของสังฆที่พึงปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการอบรมลั่งสอนพระภิกษุสามเณร การเผยแพร่หลักธรรมคำลั่งสอน แต่ก็มีบางส่วนที่แสดงความคิดเห็นแตกต่างกันไป เช่น ในกลุ่มเกษตรกรรม กลุ่มที่มีระดับการศึกษาในระดับประถมศึกษา กลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกวันพระ เห็นว่าพระองค์มีบุปผาทในการพัฒนาลังค์ เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม พัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น มากกว่าบุปผาทอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเนื่อง

มาจากการที่มีความเชื่อมโยงกับภาคเกษตรกรรม ในชนบท มีความใกล้ชิดกับชุมชน มีความเข้าใจในสภาพความต้องการของชุมชนนั้น มักเข้าไปมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนในลักษณะทั้งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วยสนับสนุนมากขึ้น ซึ่งโดยปกติพุทธศาสนาที่มีความเคารพในพระองค์อยู่เป็นทุนเดิมตามประเพณีอยู่แล้ว และเมื่อพระองค์มีบทบาทเข้ามายังพัฒนาความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้นย่อมได้รับความร่วมมือและความสนับสนุนจากชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ต้องการที่พระองค์เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมนั้นอาจเกิดทั้งผลดีและผลเสียได้ โดยเฉพาะผลเสียที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง ดังข่าวมีพระองค์ที่เข้าร่วมการอนุรักษ์ป่าไม้ถูกฆ่า เป็นต้น นอกจากนี้จากการศึกษายังพบว่า พระองค์ที่ไทยในปัจจุบันมีบทบาทน้อยที่สุดในเรื่องการทำนายโชคชะตา และลงให้เห็นภาพ 2 ด้าน คือ ในส่วนของพระองค์เองมีบทบาทมีการปฏิบัติด้านนี้น้อย เพราะในเรื่องการทำนายทายทักหาได้เป็นข้อควรปฏิบัติของพระองค์ไม่ พระองค์ส่วนใหญ่ยังคงบทบาทที่พระองค์พึงปฏิบัติ ในทำนองเดียวกัน เมื่อพระองค์มีบทบาทด้านนี้น้อยย่อมประจักษ์แก่พุทธศาสนาว่าพระองค์ยังคงแสดงบทบาทตามหน้าที่ของพระองค์อันนำไปสู่การยอมรับ เคารพนับถือ และปฏิบัติตามวิถีแห่งพุทธตามที่พระองค์เหล่านี้ได้อบรมลั่งสอน ซึ่งเป็นไปตามที่คนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า

บทบาทพระองค์ที่พึงมีในปัจจุบันและในอนาคตตามลำดับคือ บทบาทด้านการเผยแพร่ศาสนา เช่น การเทศน์ การบรรยายธรรมะ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น บทบาทด้านการศึกษา เช่น การจัดการเรียนการสอน เป็นวิทยากรอบรมจริยธรรมในโรงเรียน เยี่ยมห้องเรียน ตัวราชวิถี เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน เป็นต้น บทบาทด้านการพัฒนา เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม พัฒนาอาชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น บทบาทด้านการลงเคราะห์ เช่น ให้ชิมลิ้งของ เลี้ยงเด็กกำพร้า เป็นต้น และบทบาทด้านลุขภาพอนามัย เช่น รักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

ผลการศึกษาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ลังค咩ไทยพุทธศาสนาที่มีบทบาทในปัจจุบันน้อยที่สุด แต่พุทธกาล ที่ประวัติในพระวินัยในพระไตรปิฎกนั้น เช่น บทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นลิ่งที่พระองค์ต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อสำรองเช่นพุทธศาสนาแม้จะมีบทบาทบางอย่างเพิ่มขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพลังค咩ที่เปลี่ยนแปลงไป พระองค์อาจต้องมีการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติบางอย่างให้เหมาะสม แต่การปฏิบัติเพื่อรักษาแก่นแท้ของพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นยังคงรักษาไว้สืบไป ซึ่งผู้เขียนคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หากมีการขยายการศึกษาให้ครอบคลุมประชากรให้มากที่สุดก็น่าจะค้นพบผลเช่นเดียวกันนี้ด้วย

บรรณานุกรม

จักรพงษ์ ปรางค์วิเศษ. (2541). การศึกษาทัศนะของคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีต่อบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์. ปริญญาอิเล็กทรอนิกส์ ภาคบังคับ มหาวิทยาลัยคริสต์วิทยาลัยศรีวิรัตน์ ประจำปี 2541.

จำนงค์ ร่มเย็น. 2540. บทบาทของพระภูมิวิทยาคณ์ (หลวงพ่อคุณ ปริสุทโธ) กับการพัฒนาชุมชนในเขตอำเภอต่านชุมพล จังหวัดครรชสีมา. ปริญญาคิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาคดีศึกษา (เน้นลังคมาศลตร.). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชูเกียรติ ลีสุวรรณ. 2535. ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชนบทภาคเหนือ. (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทัศนา บุญทอง (2524). ทฤษฎีบทบาท : แนวคิดและการนำไปใช้ในวิชาชีพพยาบาล. วารสารพยาบาล. (31 ตุลาคม-ธันวาคม).

ธีระวุฒิ ชีรธรรมโน (โสมเกษตวินทร์), พระมหา. (2543). บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์ชาวอีกราดับเจ้าอาวาส. พุทธศาสนาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประเสริฐ แย้มกลินทุ่ง และคณะ. (2544). สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหากฤษณา นันทเพชร. (2540). ทัศนะของพระสงฆ์ต่อบบทบาทการพัฒนาสังคม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระมหาเจม สุวโจน, ประยงค์ อัมจักร และนิคม พุทธา, กองบรรณาธิการ. (2536). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย.

พระมหาบุญเกิด มะพารัมย์. (2544). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทยกรณีศึกษา : บทบาทหลวงพ่อเม้า อิสสิสโตร วัดป่าเลไลย และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาคิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชุมบทศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาปัญญา สุขลังค์. (2541). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลุยานโน). ภาคนิพนธ์คิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกริก.

พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. (2513). พุทธศาสนา กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คิวพร.

พระมหาไ eslithi ลัตยาวน. (2542). บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี : พระเทพสีมากรณีกับการพัฒนาชนบทในจังหวัดครรชสีมา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาคิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชุมบทศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระวันชัย ธนวีสิ (กัณฑากัญจนะ). (2543). การสำรวจทัศนคติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาการชนบท. พุทธศาสนาศึกษา ๗๗. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิลมัญญา ทุยไธสงค์. (2544). บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุน ชุมชน ศึกษา เอกสารณิ : กลุ่มสังคมชุมชนทั่วไป จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์ลังค์คอมสังเคราะห์ค่าสติมหาบัณฑิต. บัณฑิต วิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พระมหาสุภา อุทโ. (2541). บทบาทพระสงฆ์ไทยใน ๒ ศตวรรษ หน้า (2541-2560). วิทยานิพนธ์ลังค์คอมสังเคราะห์ ค่าสติมหาบัณฑิต. คณะลังค์คอมสังเคราะห์ค่าสติ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระราชวรรณนี. (2527). สถาบันสังฆกับคนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโภมลคีมทอง.

_____. (2530). ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง.

พระลัมนึก อนันตวรวงศ์. (2540). สถาบันสังฆกับการพัฒนาลังค์คอมไทยในอนาคตตามที่รรศน์ของพระผู้นำทางด้าน วิชาการ. วิทยานิพนธ์ลังค์คอมสังเคราะห์ค่าสติมหาบัณฑิต. คณะลังค์คอมสังเคราะห์ค่าสติ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระโภสกณ์ โลสกโน. (2544). พระพุทธศาสนา กับการพัฒนาลังค์คอม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาลังค์คอมของ เจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานคร กับเจ้าคณะตำบล ในต่างจังหวัด. วิทยานิพนธ์อักษรค่าสติมหาบัณฑิต. สาขา ศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระอวายชัย อินทร์ครีเมือง. 2542. ปัจจัยที่ช่วยส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ศึกษา เอกสารณิ : วัดในเขตอำเภอรือ จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์คิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาไทย ศตศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พระพิทยา แก้วสามลี. (2529). การศึกษาบทบาทการบริหารงานของศึกษาธิการจังหวัดในประเทศไทย. ปริญญาดุษฎี ศศ.ม.. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยคริสตจักรวิทยาลัย.

พิศิภวัต บุญไชย และทรงคุณ จันทร์. (2540). ศาสนาพุทธ สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน ศึกษาพระสงฆ์ในภาคอีสาน. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยคิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พินิจ ลากองนันท์. (2539). บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัทรพร ลิริกาญจน์. (2535). หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเชียน สุวรรณ ใน การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภิญญ์โภส สาธร. (2523). การบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : คณะคุรุค่าสติ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มาณี ไชยธีรา นุวัฒน์คิริ และคณะ (2542). “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและ ภาคใต้”. การศึกษาผลการวิจัย ของกรมการศาสนา ปีงบประมาณ 2535-2542 กรมการศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. หน้า 77-80.

รอบ รักษาพรามณ์. (2534). บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในจังหวัด นครศรีธรรมราช. ม.ป.ท. : กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน.

วิญญูร์ย กลิ่ผล. (2541). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออก. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา).

ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.

สมพงศ์ เกษมลิน. (2523). การบริหารงานบุคคลແພນໃໝ່. กรุงเทพฯ : ໄທວັດນາພານີ່.

อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์. (2542). การມີສ່ວນຮ່ວມຂອງพระสงฆ์ໃນກາຮອນຊັກຍົກກ່ຽວຂ້ອງກຳເກົດ ຈັງກວດເຊີຍໃໝ່.

วิทยานิพนธ์ບັນທຶດວິທະຍາລັບ ມາຮວິທະຍາລັບເຊີຍໃໝ່.

อมร ໂສກັດວິເໜ້າຈຸ່ງວົງລົງ ແລະ ກວີ ອີສະວະຣະນ. (2537).

อรັດຫວັນ ດີຮະດອນ (2526). บทบาทຂອງพระສົ່ງມໍາຫາຍານໃນກາຮັດວຽກ : ສຶກຂາເສພາະກຣນີພຣະສົ່ງມໍາຈິນນິກາຍ ແລະ ອັນນິກາຍໃນກາຄກລາງຂອງປະເທດໄທ. ວິທະຍານິພນົ້າ ສຄ.ມ. ຄະນະສັງຄມວິທະຍາແລະມານຸ່ງຍົວທາ ມາຮວິທະຍາລັບ ວຽກສາລົກ.

ອຸທິຍ່ ທີ່ວັນໂດ. (2526). ສາຮານຸກຮົມສັກສົ່ງຄມວິທະຍາ-ມານຸ່ງຍົວທາ. กรุงเทพฯ : ໂອເດີຍນລໂດຣ.

Ralph, Linton. (1964). *The science of man in the world crisis*. New York : Columbia University Press.

Hoyle, E. (1969). *The role of the teacher*. New York : Humanities Press.

Schellenberg, James. A. (1971). *Instructor's manual for an introduction to social psychology*. New York : Random House.

Good, Thomas L. (1973). *Looking in classrooms*. New York : Harper & Row.